

OIKEUSMINISTERÖLLE

Oikeusministeriö on pyytänyt allekirjoittaneelta kirjallista lausuntoani ositusvaateen vanhentumista koskevasta työryhmän mietinnöstä (Oikeusministeriön julkaisuja 2025:5). Esitän lausuntonani seuraavan.

1. Ehdotuksen tausta

Esityksessä ehdotetaan muutettavaksi avioliittolakia, perintökaarta, eräistä Digi- ja väestötietoviraston henkilörekistereistä annettua lakia ja velan vanhentumisesta annettua lakia. Oikeusministeriö on tarkentanut työryhmän asettamispäätöstä marraskuussa 2024 siten, että toimeksiannon ulkopuolelle on rajattu omaisuuden erottelun ja yhteisomistuksen purkamista koskevien vaatimusten vanhentumista koskeva sääntely ja sellaiset ositukset, joissa ositusperusteena on puolison kuolema. Toimeksiannon rajausta on pidettävä perusteltuna.

Työryhmän mietinnössä on keskitytty niihin tapauksiin, joissa avioero-ositusta tai omaisuuden erottelua ei ole lainkaan toimitettu. Tämä on ymmärrettävää, koska juuri näihin tilanteisiin ehdotetuilla muutoksilla on tarkoitus puuttua. Vähemmälle tarkastelulle ovat jääneet ne tilanteet, joissa ositus on toimitettu puolisoitten välillä joko sopimusosituksena tai pesänjakajan toimittamassa ositusmenettelyssä eli toimitusosituksessa. Valitusta näkökulmasta johtuen työryhmän mietinnössä ei ole riittävästi korostettu sitä, että toimitettu ositus katkaisee aina ositusvaateen vanhentumisen riippumatta siitä, onko kysymyksessä sopimusositus vai toimitusositus. Jos ositus laaditaan lain edellyttämiä muotomääräyksiä noudattaen ja ositus saa lainvoiman, silloin työryhmän mietinnössä tarkasteltavat ongelmat eivät tule lainkaan ajankohtaisiksi. Käytännössä ongelmaksi muodostuu kuitenkin näyttö toimitetusta osituksesta ja siinä tehdyistä ja siihen liittyvistä ratkaisuista kuten esimerkiksi kysymys siitä, jaettiinko puolisoitten yhteiseksi oletettu irtaimisto osituksen yhteydessä ja jaettiinko puolisoitten muu yhteinen omaisuus saman toimituksen osana. Niin ikään avoimeksi on voinut jäädä osituksen laajuutta koskeva ulottuvuus, ositus on voinut kattaa vain osan ositettavasta varallisuudesta ja osa kysymyksistä on tietoisesti tai tahattomasti jätetty myöhemmin ratkaistavaksi. Näitä ongelmia työryhmän mietinnössä esitetyt ehdotukset eivät ratkaise.

Lähtökohta kuitenkin on periaatteessa hyvin yksinkertainen. Jos osituksesta on laadittu osituskirja, joka on tallella ja ositus on tullut lainvoimaiseksi, uutta ositusta ei saman ositusperusteen nojalla saa uudelleen vireille. Toimitettu ositus estää

pesänjakajan määräämisen uuden osituksen toimittamista varten. Toimitettua ositusta ei myöskään voida purkaa samalla tavalla kuin tuomioistuimen ratkaisu on purettavissa. Jos toinen puolisoista myöhemmin kuolee, entinen aviopuoliso ei näissä tilanteissa ole kuolleen (entisen) aviopuolison kuolinpesän osakas. Jälleen kerran kuitenkin on kysymys näytöstä. Mikäli kuolinpesän selvityksen yhteydessä osituskirjaa tai esimerkiksi osituksen moiteoikeudenkäynnissä annettua ratkaisua ei löydy, eikä myöskään entinen puoliso halua tai kykene myötävaikuttamaan asian selvittämisessä, epätietoisessa tapauksessa entistä puolisoa on pidettävä (entisen) aviopuolison kuolinpesän osakkaana kunnes asiaan saadaan riittävä selvyys.

Oikeastaan tähän katvealueeseen työryhmän ehdotus tuo selkeyttä. Kysymys on siis tilanteesta, jossa on aiheellista uskoa, että ositus on aikanaan toimitettu, mutta josta ei ole olemassa mitään näyttöä tai sitten tilanteesta, jossa on riidatonta, että ositus on jäänyt kokonaan toimittamatta eikä näyttöä myöskään ositusta korvaavista toimituksista kuten esimerkiksi suulliseen ositukseen liittyvistä tilisiirroista ositusperusteen syntyhetken jälkeen puolisoiden välillä ole saatavilla. Kun ositusvaateen vanhentumista koskevaa erityissäännöstä ei ole, tällöin voi nykyisin vuosikymmentenkin jälkeen esittää vaatimuksen osituksen toimittamisesta. Oikeuskäytännössä ja -kirjallisuudessa on puollettu tulkintaa, jonka mukaan ositusvaade olisi mahdollista menettää passiivisuuden johdosta. Tulkinta on sinänsä perusteltu, mutta sen merkitys rajoittuu koskemaan aina yksittäistapausta. Yleistä sääntöä, jonka mukaan avioeroon perustuva ositusvaade ei vanhene, nykyiseen aviovarallisuusjärjestelmään ei sisälly.

Vastaava ongelma liittyy vallinnanrajoitusten ajalliseen keston. Jos ositus on jäänyt toimittamatta ja ositettavaan varallisuuteen kuuluu vallinnanrajoitussäännöstössä tarkoitettua omaisuutta, vallinnanrajoitukset ulottuvat siihen saakka, kunnes ositus toimitetaan. Tämä sääntely aiheuttaa käytännössä ongelmia huoneistojen ja omakotitalojen vaihdannan kannalta, koska pätevän luovutustoimen edellytyksenä on (entisen) puolison suostumus, jota voi vuosien jälkeen avioerosta olla vaikea saada. Kolmas ongelmakokonaisuus, johon työryhmän mietinnössä esitetään ratkaisua, liittyy irtaimen omaisuuden omistusolettamaan puolisoiden välillä. Tähän liittyvät kysymykset esitetään ratkaistavaksi mietinnössä siten, että olettaa ei sovellettaisi silloin, kun avioliiton purkautumisesta on kulunut kymmenen vuotta.

2. Avio-oikeuden vanhentuminen

Ehdotuksen mukaan avio-oikeus vanhentuisi 10 vuoden kuluttua lainvoiman saaneen avioliiton purkamista koskevan päätöksen antopäivästä. Vanhentumisen voisi

katkaista hakemalla pesänjakajan määräämistä osituksen toimittamista varten. Ehdotuksessa ei oteta kantaa siihen, mikä merkitys tulisi antaa sille, että puoliset ovat sopineet osituksen toimittamisesta ja ositustoimitus on vireillä ja kesken silloin, kun 10 vuoden määräaika menee umpeen. Sopimusosituksen vireillä ole ei ole este sille, että kesken sopimusositusprosessin toinen puoliso hakee pesänjakajan määräämistä osituksen toimittamista varten. Tämä tarjoaa oikeussuojatien toiselle puolisolle sellaista tilannetta silmällä pitäen, että toinen pyrkii viivyttämään ositusratkaisua siiheksi kunnes 10 vuoden vanhentumisaika on kulunut umpeen.

Toisaalta puolisoiden sopimusositusprosessin aikana toista puolisoa kohtaan esittämät vaatimukset velkojen ja varojen huomioon ottamisesta osituksessa normaalisti katkaisevat puolisoiden keskinäisten saatavien vanhentumisen. Saatavan vanhentuminen ei edellytä vaatimuksen esittämistä haastehakemuksen muodossa, riittävää on sen todistettavuus. Ehdotettu järjestelmä johtaisi siihen, että sopimusosituksessa puoliset voisivat kaikilta muilta osin toteuttaa velvoite- ja esineoikeudelliset vaatimuksensa toisiaan kohtaan, mutta eivät voisi saattaa avio-oikeuteen perustuvaa velvoitetta suorittaa tasinkoa toiselle puolisolle, mikäli puoliset eivät olisi tästä yksimielisiä. Siihen kysymykseen, mikä on vanhentuneeseen avio-oikeuteen perustuvan tasingon maksun verokohtelu, työryhmän mietinnössä ei oteta kantaa.

Työryhmän ehdotuksen mukaan jos haettu toimitusositus raukeaa, 10 vuoden määräaika jatkaa kulumista siitä hetkestä, johon se menettelyä haettaessa jäi. Ehdotuksessa ei avata tarkemmin sitä, millä perusteella haettu toimitusositus voisi raueta. Tällä tarkoitettaneen tilannetta, jossa puoliso on hakenut pesänjakajan määräämistä osituksen toimittamista varten ja asia on kirjattu tuomioistuimen asioidenkäsittelyjärjestelmään vireille tulleeeksi, mutta hakemus on rauennut esimerkiksi sen vuoksi, että toista puolisoa ei ole voitu yrityksistä huolimatta kuulla hakemuksen johdosta. Jos sen sijaan pesänjakaja on määrätty hakemuksen mukaan osituksen toimittamista varten ja hakemus on tullut vireille ennen kuin 10 vuoden vanhentumisaika on kulunut umpeen, pesänjakaja voi saamansa määräyksen nojalla velvoittaa toisen puolison suorittamaan tasinkoa myös siinä tapauksessa, että pesänjakajan ositusratkaisu on annettu 10 vuoden kuluttua avioliiton purkamista koskevan päätöksen antopäivästä. Tämä on sinänsä johdonmukaista ja linjassa sen perusratkaisun kanssa, että jo hakemus pesänjakajan määräämiseksi katkaisee avio-oikeuden vanhentumisen.

Työryhmän ehdotuksen mukaan avio-oikeuden 10 vuoden vanhentumisaika on mahdollista katkaista vain kahdella eri tavalla. Ensimmäinen niistä on hakemus pesänjakajan määräämiseksi. Ja toinen on osapuolten sopimus muusta kuin lain mukaisesta

10 vuoden vanhentumisajasta. Kolmatta vaihtoehtoa ei ole. Puoliso tai puoliset eivät millään muulla tavalla voi sopia avio-oikeuden vanhentumisen katkaisemisesta. He voivat keskinäisessä suhteessa katkaista esimerkiksi keskinäisten velkojen vanhentumisen vapaamuotoisesti, jos vanhentumisen katkaiseminen tapahtuu todisteellisesti. Sen sijaan tätä vaihtoehtoa ei ole käytettävissä rinnakkaisena toimintavaihtoehtona silloin, kun avio-oikeuden vanhentuminen halutaan katkaista. Edes puolisoitten tekemä välimieslaissa tarkoitettu sopimus siitä, että he jättävät osituksen välimiehen tai välimiesten ratkaistavaksi ei ilman siihen liittyvää nimenomaista sopimusta siitä, että välimiessopimus katkaisee myös avio-oikeuden vanhentumisen, ole tässä suhteessa riittävä. Eikä pelkkä sopimus edes riitä katkaisemaan avio-oikeuden vanhentumista, vaikka sopimuksen sisällöstä ei olisi mitään erimielisyyksiä puolisoitten välillä, sillä vanhentumisen katkaisuvaikutus liittyy vain asianmukaisesti rekisteröityyn sopimukseen.

Työryhmän mietinnössä ehdotettua ratkaisua perustellaan lähinnä käytännöllisillä syillä. Jos avio-oikeuden vanhentuminen olisi mahdollista katkaista vapaamuotoisesti tai puolisoitten keskinäisessä suhteessa todisteellisesti, se saattaisi johtaa tilanteeseen, jossa vanhentuminen katkaistaan, vaikka tarkoituksena ei olisikaan toimittaa omaisuuden ositusta. Tällaista lopputulosta työryhmän mukaan olisi pidettävä hankkeen tavoitteiden vastaisena. Tämä perustelu on pulmallinen. Ositus on luonteeltaan yksityinen toimitus. Osituksessa tehtävä sisältöratkaisu voi mahdollisesti loukata sivullisen oikeutta, mutta tähän sivullissuojasääntelyyn ei tässä yhteydessä esitetä mitään muutoksia (AL 104 §).

Erityisesti niissä tapauksissa, joissa osituksen toimittamatta jättämisen juurisyy on ollut lasten edun turvaaminen, osituksen tietoinen lykkääminen lasten täysi-ikäisyyteen saakka on mahdollista lasten asumisen turvaamiseksi lasten alaikäisyyden ajan. Puolisoista toinen on voinut muuttaa pois yhteisestä kodista ja jättää asunnon lähivanhemman ja lasten kotina käytettäväksi. Tässä tilanteessa puoliset voivat sopia nimenomaisella tai suullisella sopimuksella siitä, että ositus tullaan toimittamaan normaaliolosuhteina vasta lasten tultua täysi-ikäisiksi. Tällaista nimenomaista sopimusta osituksen lykkäämisestä voidaan tulkinnallisesti pitää sopimuksena avio-oikeuden vanhentumisen lykkäämisestä, mutta välttämätöntä ei näin ole kuitenkaan asianlaita. Sitä paitsi se jättää avoimeksi kysymyksen siitä, kuinka pitkäksi ajaksi avio-oikeuden vanhentumista voidaan sopimuksella lykätä. Tällaista osituksen toimittamisen lykkäämistä koskevaa sopimusta tuskin osapuolet ymmärtäisivät myöskään rekisteröidä tavalla, jota työryhmä ehdottaa.

Osituksessa ratkaistaan usein paljon näytönvaraisia asioita. Se on osituksen arkipäivää. Ymmärrän hyvin työryhmän pyrkimyksen selkeyden ja läpinäkyvyyden lisäämiseksi niin keskeisessä asiassa kuin avio-oikeuden vanhentumisen katkaisu, mutta en haluaisi pesänjakajana olla tekemässä ratkaisua, jossa toteaisin, että pesänjakajaa ei ole haettu toimittamaan omaisuuden ositusta 10 vuoden kuluessa luettuna siinä kun avioliitto oli tuomiolla purettu ja jossa toimituksessa samalla olisin pakotettu toteamaan, että puolisoiden sopimusta osituksen lykkäämisestä ei ole rekisteröity asianmukaisella tavalla, minkä vuoksi sopimusta ei voida asettaa osituksen perustaksi. Tällainen puolisoiden keskinäisen sopimusvapauden rajoitus seuraa kuitenkin väistämättä siitä, jos tyydytään vain työryhmän ehdottamaan ratkaisuun vanhentumisen katkaisemisen tavoista. Työryhmä purjehtii Skyllan ja Kharybdiksen vartioiman oikeudellisen salmen lävitse ja pyrkii löytämään ratkaisun, jossa asioiden selvittämisen helppous asetetaan osapuolten sopimusvapauden yläpuolella olevaksi arvoksi. Onko tämä ratkaisu välttämätön niissä tapauksissa, joissa osapuolten tahdonsisällöstä ei ole epäselvyyttä, on kuitenkin asia, joka pohdituttaa.

Osituksessa pesänjakajan on pyrittävä saavuttamaan sovinto osapuolten kesken ja hänen on myös aina toimitettava osituksen sopimuksen mukaisesti. Jos entiset avio-puolisot ilmoittavat pesänjakajalle, joka on määrätty tehtävänsä yli 10 vuotta avioliiton purkautumisen jälkeen, että he haluavat toimitettavan osituksen normaaliolosuhteina puolisoiden kesken, miten tällaiseen sopimukseen tulisi suhtautua? Saako pesänjakaja toimittaa tässä tapauksessa laskennallisen osituksen ja reaalisessa osituksessa määrätä siitä tasingosta, johon toinen puoliso on osituslaskelman mukaan oikeutettu? Meneekö lapsi pesuveden mukana, jos puolisoiden ositustahdolle ei tällaisessa tilanteessa voi antaa merkitystä? Mitä merkitystä tällaisella osituksella olisi sivullisuojan kannalta (AL 104 §)?

Näitä huomautuksia vastaan voidaan tietysti helposti esittää vastakritiikkiä. Puolisoilla olisi kaikissa tapauksissa ollut aikaa kymmenen vuotta avioliiton purkautumisesta toimittaa normaaliolositus ja siinä osituksessa erikseen sopia myös osituksen reaalisien vaiheiden lykkäämistä johonkin tulevaisuudessa olevaan ajankohtaan. Kymmenen vuotta avioliiton purkautumisesta on pitkä aika, usein niin pitkä, että puoliso on ehtinyt solmia uuden parisuhteen ja jopa purkaa senkin ja löytää tilalle kolmannen kumppanin. Kumuloituvat ositusperusteet ja asioiden selvittämättä jättäminen kuuluvat reaali maailman ilmiöihin. Urbanin legendan mukaan entisen aviopuolison kuolinpesään kuului osakkaana viisi entistä aviopuolisoa, koska ensimmäisenkään avioliiton jälkeen ei ollut toimitettu omaisuuden ositusta. Tarinan todenperäisyyttä en tiedä, mutta tällaisen ilmiön kitkemiseksi työryhmän ehdottama järjestely on

tarkoitettu. Entinen aviopuoliso ei olisi ensiksi kuolleen puolison kuolinpesän osakas, jos avioliiton purkautumisesta olisi kulunut 10 vuotta entisen puolison kuollessa. Voimaantulosäännöksessä tätä kymmenen vuoden määräaika on jatkettu vielä viidellä vuodella yllätyksellisten tilanteiden torjumiseksi. Avio-oikeuden vanhentuminen tulisi katkaista aina työryhmän ehdottamalla tavalla: joko hakemalla pesänjakajan määräystä osituksen toimittamista varten tai nimenomaisella sopimuksella avio-oikeuden vanhentumisen määräajan lyhentämisestä tai pidentämisestä. Erityisesti niissä tapauksissa, joissa osituksen toimittamatta jättäminen käy ilmi yli 10 vuotta avioliiton purkautumisen jälkeen (ja mahdollisesti vielä tilanteessa, joissa voimaantulosäännös on jatkanut aikaa osituksen toimittamiselle), riidatonta näyttöä ei ole yksinkertaisesti saatavilla siitä, miksi ja mistä syistä sellaiseen tilanteeseen on päädytty.

Avio-oikeudesta voidaan määrätä myös lahjakirjaan, testamenttiin ja henkivakuutuksen edunsaajamääräykseen liittyvällä ehdolla. Ollakseen pätevä, määräys tulee antaa laissa säädetyssä muodossa. Jos lahjakirjassa tai testamentissa on muotovirhe ja avio-oikeuden poissulkemista koskevaa määräystä rasittaa siten pätemättömyysperuste, varsinaisessa osituksessa puoliso voi vedota muotovirheeseen ja sen seurauksena avio-oikeusmääräys ei saisi toivottuja oikeusvaikutuksia. Samaan lopputulokseen puoliso pääsisi siinä tapauksessa, että hän viivyttelisi osituksen toimittamisessa kymmenen vuoden ajan avioliiton purkautumisesta. Jos avio-oikeutta ei vanhentumisen johdosta olisi mahdollista enää toteuttaa, tämä koskisi myös sellaista omaisuutta, jonka puoliso on lahjakirjan tai testamentin nojalla saanut ehdolla, että puolisollla ei ole avio-oikeutta sellaiseen omaisuuteen, sen sijaantulleeseen omaisuuteen eikä sellaisen omaisuuden tuottoon. Tällöin myös lahjakirjaa tai testamenttia koskeva muotovirhe menettäisi osituksessa merkityksensä.

3. Avio-oikeuden vanhentumista koskeva sopimus

Työryhmän mietinnössä ehdotetaan uutta määrämuotoista sopimustyyppiä aviovarallisuus-oikeuteen. Puolisot tai puolisoitten kuolinpesät voivat sopia kahden esteettömän todistajan oikeaksi todistamalla sopimuksella siitä, että avio-oikeus vanhenee lyhyemmässä kuin 10 vuoden määräajassa avioliiton purkautumisesta tai vastaavasti siitä, että määräaika on pidempi kuin 10 vuotta avioliiton purkautumisesta. Sopimuksen voimaantulo edellyttää sopimuksen rekisteröintiä. Rekisteröinti on mahdollista vasta sen jälkeen kun avioliitto on tuomiolla purettu. Rekisteröintiä varten on tarkoitus laatia uusi rekisteri, jota ylläpitää Digi- ja väestötietovirasto.

Työryhmän mietinnössä ei ole erikseen perusteltu sitä, miksi avio-oikeuden vanhentumisesta voitaisiin poiketa 10 vuotta lyhyemmässä määräajassa. Nykyisessä järjestelmässä on mahdollista saattaa aina ositus vireille ennen kuin 10 vuoden aika avioliiton purkautumisesta on kulunut (ja myöhemminkin, koska nykyisessä järjestelmässä oikeus vaatia omaisuuden ositusta ei vanhene). Mitkä oikeuspoliittiset syyt puoltavat sellaista ratkaisua, että puolisolle kuuluvaa oikeutta saattaa ositus vireille alle kymmenen vuoden kuluessa avioliiton purkautumisesta, tulisi voida puolisoitten keskinäisellä sopimuksella rajoittaa? Ilman sellaista sopimusta puoliset voisivat aina toimittaa sopimusosituksen tai toimitusosituksen ennen kuin määräaika on kulunut umpeen ja siinä osituksessa myös toteuttaa puolisoitten avio-oikeutta koskevat määräykset toistensa omaisuuteen. Mitä lisäarvoa uudenlainen sopimus tähän tilanteeseen toisi? Sellainen sopimus kyllä pakottaisi puoliset toimittamaan osituksen tai ainakin hakemaan pesänjakajan määräämistä ennen kuin sopimuksessa sovittu määräaika on kulunut umpeen, jos he tai toinen heistä haluaa pitää kiinni mahdollisuudesta vedota avio-oikeutta koskeviin määräyksiin, mutta samaan ja jopa parempaan lopputulokseen puoliso pääsisi aina hakemalla pesänjakajan määräämistä toimittamaan omaisuuden ositus jo nykyisessä järjestelmässäkin.

Kaikki määrämuotoisiin sopimuksiin liittyvät ongelmat koskevat myös tätä uutta ehdotettua sopimustyyppiä. Sopimus voi olla pätemätön sen vuoksi, että todistajat ovat esteellisiä tai sopimusta ei ole rekisteröity, vaikka rekisteröimisestä on sovittu puolisoitten tai entisten puolisoitten kesken. Sopimus voi olla pätemätön oikeustoimiopillisilla perusteilla tai toinen sopijapuoli ei ole ollut kelpoinen allekirjoittamaan sopimusta esimerkiksi sen vuoksi, että hän on edunvalvonnassa tai hänellä on edunvalvontavaltuutus ja edunvalvontavaltakirjassa ei ole annettu edunvalvontavaltuutetulle oikeutta allekirjoittaa tällaista sopimusta. Sopimus on mahdollisesti jätetty rekisteröitäväksi ennen avioeroon tuomitsemista, eikä sen jälkeen kukaan ole reagoinut virheellisessä ajassa tapahtuneeseen rekisteröintiin. Johtuipa sopimuksen pätemättömyys mistä tahansa perusteesta, se ei saa toivottuja oikeusvaikutuksia. Avio-oikeus vanhenee tällöin laissa säädetyssä ajassa siitä luettuna kun puoliset on tuomittu avioeroon. Tällä voi olla kohtalokkaita seuraamuksia niissä tapauksissa, joissa sopimuksen mukaan avio-oikeus vanhentuisi pidemmässä kuin laissa säädetyssä ajassa ja tuo aika on jo kulunut umpeen kun sopimukseen vedotaan. Toisaalta normaalisopimussuhteessa sopijapuolella ei ole pakkoa vedota sopimusta rasittavaan muotovirheeseen, vähäinen muotovirhe voi korjautua jopa sopijakumppanin tahdosta riippumatta, jos siihen vetoaminen johtaisi kohtuuttomaan lopputulokseen.

Avio-oikeuden vanhentumisen määräajan lyhentämistä tai pidentämistä koskeva sopimus ei voi syntyä ilman molempien puolisoitten tai heidän lakimääraisten

edustajiensa myötävaikutusta. Vaikka sopimuksessa olisi keskusteltu esimerkiksi avioeroa koskevan asian yhteydessä, sellainen keskustelu ei synnytä velvollisuutta sopimuksen allekirjoittamiseen tai rekisteröimiseen. Avio-oikeuden vanhentumista koskeva sopimus on hyvin samantyyppinen kuin avioehtosopimus, sitä ei ole pakko solmia ja kaikissa tilanteissa puolisoilla on veto-oikeus. Hän voi asiaa sen kummemmin perustelematta aina kieltäytyä sopimuksen solmimisesta. Koska sopimus tulee voimaan vasta avioeron jälkeen tapahtuneen rekisteröimisen johdosta, siitä on aina rekisteröimishetken mahdollista sanoutua irti. Sen jälkeen kun sopimus on rekisteröity, sitä on mahdollista muuttaa vain uudella sopimuksella, joka on rekisteröitävä lain edellyttämällä tavalla. Vaikka työryhmän mietinnössä ei erikseen tarkastella avio-oikeuden vanhentumisesta tehdyn sopimuksen muuttamismahdollisuutta, se on luonnollinen osa sopimusvapauden varaan järjestyvää järjestelmää.

Avio-oikeuden vanhentumista koskevalla sopimuksella voidaan lyhentää tai pidentää avio-oikeuden vanhentumisaikaa. Puolisot voivat työryhmän esityksen mukaan sopia kymmenen vuotta lyhyemmästä vanhentumisajasta ilman mitään minimiaikaa. Siten esityksen mukaan näyttäisi olevan mahdollista sopia siitä, että avio-oikeus vanhenee esimerkiksi kuuden kuukauden kuluttua avioliiton purkautumista koskevan tuomion lainvoimaiseksi tulemisesta. Kun esityksessä samalla ehdotetaan muutettavaksi osituksen sovittelua koskevaa säännöstä siten, että ositusta, jossa avio-oikeus on todettu vanhentuneeksi, ei voida avioliittolain sovittelusäännöksen perusteella lainkaan sovittaa, ehdotus avaa vaaran lähteen. Jos puolisoilla on kuvatus kaltainen avio-oikeuden vanhentumista koskeva sopimus, joka on rekisteröity ehdotuksen edellyttämällä tavalla ja he aloittavat ositusneuvottelut ilman pesänjakajan myötävaikutusta keskenään, he saattavat jatkaa ositusneuvotteluja vielä senkin jälkeen, kun avio-oikeus on vanhentunut. Sitä ositusratkaisua, johon he päätyvät sopimusosituksessa, ei voida enää sovittaa, eikä osituksessa ole tarpeen eikä mahdollistakaan määrätä siitä, että toinen puoliso saa avio-oikeuden nojalla toiselta puolisoilta tasinkoa.

Asioista hyvin perillä oleva puolison avustaja osituksessa tietää kyllä, että tällainen vaara väijyy sopimusosituksen yllä ja osaa hakea osituksen toimittamista varten pesänjakajan määräämistä. Tällainen hakemus katkaisee avio-oikeuden vanhentumisen siinäkin tapauksessa, että avio-oikeuden vanhentumisen määräaika on sopimuksella lyhennetty.¹ Mutta niissä tapauksissa, joissa asiantuntevan henkilön apua ei ole

¹ Jos puoliso valittaa pesänjakajan määräämistä koskevasta asiasta ja hovioikeus antaa ratkaisunsa valituksen johdosta sen jälkeen, kun avio-oikeuden vanhentumisen määräaika koskevan sopimuksen mukainen määräaika on kulunut umpeen, tulkinnalliseksi kysymykseksi jää, onko jo hakemuksen vireillä tulolla vanhentumisajan katkaisuvaikutus tai luetaanko pesänjakajan määräämisen oikeusvaikutukset vasta hovioikeuden ratkaisun antamisesta. Siinä tapauksessa, että hovioikeus katsoo, että pesänjakajan määräämisen edellytyksiä ei ole, varmaa on, että sopimuksen mukainen

tarjolla eikä ongelmaa havaita, puoliso voi olla aidosti liemessä. Puolisot ovat voineet ennen avioeron vireille panemista laatia myös sopimuksen avioeron varalta, jossa on alustavasti hahmotettu sitä, mihin ositusratkaisulla heidän keskinäisessä suhteessa pyritään. Sopimus avioeron varalta on vapaamuotoinen ja sitoo suhteessa inter partes. Jos avioeron varalta solmitun sopimuksen ja avio-oikeuden vanhentumisen lyhentämistä koskevan rekisteröidyn sopimuksen välille syntyy jännite, miten tässä tilanteessa tulisi arvioida näiden kahden sopimuksen välistä suhdetta. Merkitseekö esityksessä omaksuttu ratkaisu sitä, että sopimus avioeron varalta menettää kokonaan merkityksensä ilman eri ratkaisua, mikäli avio-oikeus ehtii vanhentua ennen kuin ositus on toimitettu avioeron varalta solmitun sopimuksen sisältömääräyksiä noudattaen? Tällainen vaara on olemassa ja niissä tilanteissa osituksen oikeusturvatakeet eivät toimi heikomman ositusosapuolen hyväksi. Edellä mainituista syistä johtuen katson, että osituksen sovittelusäännöstä tulisi voida soveltaa myös sellaiseen avioerositukseen, jossa avio-oikeus on todettu vanhentuneeksi lyhyemmässä kuin pääsäännön mukaisessa 10 vuoden määräajassa.

Järjestelmässä, jossa avio-oikeus vanhentuu kymmenen vuoden kuluessa avioliiton purkautumisesta, on aiheellista varautua siihen, että puolisot haluavat siirtää vanhentumisen oikeusvaikutuksien alkamista myöhempään ajankohtaan. Työryhmän mietinnössä ehdotetaan, että vanhentumisen alkamisajankohdan lykkääminen olisi mahdollista samoja muoto- ja rekisteröimisvaatimuksia noudattaen kuin vastaavan määräajan lyhentäminen. Ehdotettua sopimusmahdollisuutta vanhentumisajan lykkäämiseksi on pidettävä perusteltuna. Käytännössä ne tilanteet, joissa ositusperuste on ”ikivanha”, ovat liittyneet lapsiperheiden avioeroihin. Puolisot, joilla on yhteisiä rinta-perillisiä, ovat eronneet lasten ollessa vielä varsin pieniä. Eron aikoihin toinen puoliso on voinut löytää uuden puolison, joka luokse hän on itse muuttanut asumaan. Turvatakseen lasten mahdollisuuden jatkaa asumistaan entisten puolisojen yhteisessä kodissa poismuuttanut puoliso voi sallia, että entinen puoliso asuu heidän entisessä yhteisessä kodissa niin kauan kuin nuorin lapsista on täyttänyt 18 vuotta. Ositusta voidaan lykätä aina tuohon saakka ja vasta sitten toimittaa ositus.

Tällaiseen ositukseen liittyy monia ongelmia. Osituksessa on pakko ottaa kantaa siihen, mikä merkitys osituksessa tulisi antaa sille, että entinen puoliso on saanut asua ilmaiseksi puolisojen yhteisessä kodissa ja mikä merkitys tulisi antaa niille mahdollisille asuntolainan lyhennyksille, jotka ovat tapahtuneet sen jälkeen kun puolisot tuomittiin avioeroon. Näistä kysymyksistä puolisot ovat voineet sopia sopimuksella avioeron varalta jo etukäteen, eikä sellainen sopimus vanhene. He voivat sopia näistä

avio-oikeuden vanhentumisaika on kulunut tuolloin umpeen. Vallitseva käsitys oikeuskirjallisuudessa on, että pesänjakajan määräämisen oikeusvaikutukset alkavat vasta jakajamääräyksen lainvoimaiseksi tulemisesta.

kysymyksistä myös sellaisella määrämuotoisella sopimuksella, jolla he ovat sopineet avio-oikeuden vanhentumisen ajankohdan siirtämisestä. Sopimusmääräykset ovat päteviä, jos sopimus on ehdotetulla tavalla rekisteröity Digi- ja väestötietovirastossa.

4. Vallinnanrajoitusten vanhentuminen

Työryhmä ehdottaa, että avioliittolain vallinnanrajoitukset päättyvät kymmenen vuoden kuluttua avioliiton purkautumisesta. Vallinnanrajoitukset päättyvät ehdotuksen mukaan aina määräajan umpeenkuluminen johdosta riippumatta siitä, ovatko puoliset pidentäneet avio-oikeuden vanhentumista koskevaa määräaikaan pätevällä sopimuksella ja riippumatta siitä, miten puolisoitten tosiasiallinen asuminen oli järjestetty avioliiton purkautumisen jälkeen.

Tämä ehdotus on itse asiassa hyvin pitkälle menevä vallinnanrajoituksen keston rajoitus. Se on riippumaton avioliiton purkautumisperusteesta ja siitä, ovatko puoliset sopimuksella pidentäneet avio-oikeuden vanhentumisaikaa. Jos esimerkiksi avioeron jälkeen toinen puoliso asuu alaikäisten lasten kanssa yhdessä toisen puolison yksin omistamassa asunnossa ja puoliset ovat sopineet siitä, että avio-oikeus toteutetaan sellaisessa osituksessa, joka toimitetaan siinä vaiheessa kun puolisoitten nuorin lapsi on tullut täysi-ikäiseksi, asianmukaisesti rekisteröity sopimuskaan ei ole este sille, että omistajapuoliso toista puolisoa kuulematta myy omistamansa asunnon sen jälkeen, kun avioliiton purkautumisesta on kulunut yli kymmenen vuotta. Tällainen tilanne olisi varmasti äärimmäisen harvinainen, mutta lainmuutos mahdollistaisi sen. Samaan aikaan lakiin ei kuitenkaan ehdoteta sisällytettäväksi oikeusohjeita, joilla asunnossa asunutta entistä puolisoa voitaisiin millään keinolla suojata toisen puolison käyttäytymisen johdosta.

Vallinnanrajoitusten ehdoton kymmenen vuoden vanhentumisaika liittyy kiinteistöjen ja asuntojen vaihdantaan ja nimenomaan pätevään vaihdantaan, jossa luovutus-toimelle tulee saada asianmukainen puolison vallintasuostumus. Toteutuessaan uudistus helpottaisi kirjaamisviranomaisen toimintaa, koska se vapauttaisi kirjaamisviranomaisen selonottovelvollisuudesta. Onko tämä arvo painavampi kuin vallinnanrajoituksen suojafunktio, on punnintaratkaisu, jota ei ole riittävästi avattu työryhmän mietinnössä. Vastakkain ovat viranomastoiminnan helpottamista ja yksinkertaistamista koskeva arvo ja toisaalta yksittäisin kansalaisen asumisen turvaamista koskeva arvo, jonka heikentämiseen uudistus väistämättä johtaisi.

Vallinnanrajoitusten ehdottomalla kymmenen vuoden vanhentumisajalla ja ehdotulla avio-oikeuden kymmenen vuoden vanhentumisajalle ei ole mitään sellaista välttämätöntä yhteyttä toistensa kanssa, että ehdotusten toteuttaminen samanaikaisesti olisi tarpeen. Sen vuoksi on aiheellista punnita tarkoin sitä, mitä merkitystä vallinnanrajoitusten ehdottomalla kymmenen vuoden vanhentumisajalla on kansalaisten oikeusturvan kannalta ja sitä, onko vallinnanrajoitusten vanhentumisesta edes tarpeen säännellä samanaikaisesti avio-oikeuden vanhentumista koskevan sääntelyn kanssa.

5. Yhteisomissuhdetta koskevan oletettaman vanhentuminen

Työryhmän ehdotuksen mukaan AL 89 §:n mukainen irtaimen omaisuuden yhteisomistusolettama vanhentuisi kymmenen vuoden kuluttua lainvoimaisen avioliiton purkamista koskevan päätöksen antopäivästä tai avioliiton purkautumisesta puolison kuoleman johdosta. Tätä ehdotusta ei perustella lainkaan. Olisi odottanut, että ehdotusta olisi perusteltu esimerkiksi viittaamalla siihen, ettei kymmenen avioerovuoden jälkeen ole enää näytöllisesti selvää, mitä sellaista yhteistä irtainta puolisoilla vielä voisi olla, johon oletttama voisi soveltua ositusta toimitettaessa. Tavanomainen ja yhteisesti hankittu käyttöirtain on varmasti tuona aikana jo poistettu käytöstä tai se on loppuunkulunut. Ehdotuksen yhteyttä avio-oikeuden vanhentumista koskevaan sääntelyyn ei ole myöskään osoitettu. Saattaa olla, että ehdotuksella on jonkinlainen yhteys AL 39 §:n 3, 4 ja 5 kohdan vallinnanrajoitussäännöstössä tarkoitettuun ja yksilöityyn irtaimen omaisuuteen, mutta tällöin olisi odottanut, että tästä liittymästä olisi otettu perusteluihin maininta.

Työryhmän ehdottaman sääntelyn mukaan kymmenen vuoden kuluttua avioliiton purkautumisesta osituksessa sovellettaisiin yhteisesti omistettuun omaisuuteen yleisiä varallisuusosoikeudessa sovellettavia omistusta koskevia oletttamia. Näistä keskeinen on irtaimen omaisuuden hallintaan perustuva omistajaolettama. Jos puolisoitten koti-irtaimisto on jäänyt toisen puolison asuntoon ja toinen on muuttanut entisestä yhteisesti kodista pois, poismuuttaminen ei välittömästi vaikuta yhteisomistusolettaman soveltamiseen. Sen sijaan ajan kulumisen vaikuttaisi. Siten jos puolisoitten entisessä yhteisessä kodissa olisi jokin irtain, jonka omistajuus olisi epäselvä, sen joka väittää esineen kuuluvan itselleen, tulisi näyttää toteen saanto ja saantoperuste. Itse asiassa tällainen saantonäyttö kumoaa jo nykyisinkin avioliittolain sisältämän irtainta omaisuutta koskevan omaisuuden yhteisomistusolettaman soveltamisen. Saantonäytöksi riittää näyttö siitä, että irtain omaisuus on aikaisemmin kuulunut toisen puolison vanhemmille, jolta omaisuus on perintönä siirtynyt puolison omistukseen.

Työryhmän ehdotuksen mukaan yhteisomistusolettaman vanhentumisen määräaika alkaa kulua avioliiton purkautumisesta, eikä siihen sovellettaisi avio-oikeuden vanhentumista ja vallinnanrajoitusten vanhentumista koskevia avioliittolain voimaantulosäännöksiä.

Puolisoiden irtainta omaisuutta koskeva yhteisomistusolettama sisältyy myös lakiin avopuolisoiden yhteistalouden purkamisesta (26/2011) eli ns. avoliittolakiin. Jos omaisuutta eroteltaessa avopuolisoiden välisestä sopimuksesta tai olosuhteista muutoin ei käy selville eikä voida näyttää, kumman avopuolison omaisuuteen jokin irtain esine kuuluu tai että se on yhteistä omaisuutta, avopuolisoiden katsotaan saaneen sen yhteisesti yhtäläisin oikeuksin (6 §). Avoliittolakiin sisältyvän oletettaman lainsäädännöllisenä esikuvana oli avioliittolain 89 §:n säännös. En ole havainnut, että sen enempää avioliittolain kuin avoliittolain irtaimen omaisuuden yhteisomistusolettaman soveltamiseen olisi liittynyt sellaisia suuria hankaluuksia, joiden vuoksi avioliittolakia tulisi muuttaa siten, että irtaimen omaisuuden yhteisomistusolettamaa koskeva säännös tulisi kumota tai muuttaa ehdotetulla tavalla. Esitetyn muutoksen merkitys osituksen osapuolten oikeusturvan kannalta on varsin marginaalinen.

6. Kuolinpesän hallinnosta

Työryhmän ehdotuksen mukaan perintökaaren 18 luvun 1 §:n säännöstä muutettaisiin siten, ettei perittävän entinen avio(ero)puoliso olisi enää entisen aviopuolisonsa kuolinpesän osakas, jos ositus on toimitettu taikka jos puolisoilla ei avioehtosopimuksen, avio-oikeuden vanhentumisen tai muun syyn vuoksi ole avio-oikeutta toisen puolison omaisuuteen. Entinen avio(ero)puoliso voisi kuitenkin olla perittävän kuolinpesän osakas siinä tapauksessa, että hän on yleisjälkimmäisen saaja. Tämä on mahdollista, mutta harvinaista (PK 3:7, PK 11:1, PK 11:8). Jos avioliitto on purkautunut puolison kuoleman johdosta, eloonjäänyt puoliso on ensiksi kuolleen puolison kuolinpesän osakas perillisasemansa perusteella. Eloonjäänyt (entinen ja viimeinenkin) puoliso on kuolinpesän osakas myös sillä perusteella, että hänellä on avio-oikeus ensiksi kuolleen puolison omaisuuteen.

Tämä on työryhmän ehdotuksen kenties merkittävin yksittäinen asia, koska toteutuessaan se vaikuttaisi kuolinpesien selvittämiseen. Nykyisen säännösten voimassa ollessa on pakko aina saada tavalla tai toisella selvyyttä siitä, onko vuosikymmeniä aikaisemmin avioeroon päättyneen avioliiton jälkeen toimitettu omaisuuden ositus vai ei. Kun perittävän kotiarkistosta ei löydy osituskirjaa tai sen jäljennöstä, ainoan tietolähteen toimitetusta tai toimittamatta jääneestä osituksesta voi tarjota entinen

aviopuoliso, jos hän elää. Hän voi muistaa asian oikein tai jos muistaa jotakin, voi muistaa myös väärin. Entinen aviopuoliso voi olla edunvalvonnassa ja hänen edunvalvojansa ei tiedä lainkaan, onko ositusta toimitettu tai onko johonkin oikeustoimeen entisten puolisojen välillä ryhdytty vain siinä tarkoituksessa, että se on ajateltu korvaavaan osituksen puolisojen välillä. Kaikki tämänkaltaiset asiat jäisivät unholaan, jos työryhmän ehdotus siitä, että entinen aviopuoliso ei enää olisi kuolinpesän osakas sillä perusteella, että avio-oikeus on vanhentunut. Kannatan ehdotusta tältä osin varauksetta.

7. Avio-oikeusasioiden rekisteri

Työryhmä ehdottaa, että Digi- ja väestötietoviraston eräistä henkilörekistereistä annettuun lakiin lisättäisiin säännös avio-oikeusasioiden rekisteristä (1 §), rekisterin tietojen käsittelyn tarkoituksesta ja rekisteriin tallennettavista tiedoista (4a §). Avio-oikeuden vanhentumista koskeva sopimus, joka on rekisteröity, on julkinen. Jokaisella on oikeus salassapitosäännösten estämättä on oikeus saada tieto rekisteriin merkityistä tiedoista (10 §).

Ehdotettu sääntely on välttämätön työryhmän ehdotuksessa omaksutusta ratkaisusta johtuen. Puolisoiden keskinäinen sopimus, vaikka se olisi tehty määrämuodossakin, ei katkaise avio-oikeuden vanhentumista, ellei sopimusta ole rekisteröity. Vaikka tämä seikka pidetäänkin mielessä, joltisellakin varmuudella voidaan ennustaa, että laissa tarkoitettuja sopimuksia osituksen vanhentumisajasta tultaneen tekemään lukumääräisesti varsin harvoin. Käsitykseni mukaan sellaisen sopimuksen tekeminen tullaan laiminlyömään yhtä usein kuin varsinaisen osituksenkin tekeminenkin. Ja ne tilanteet, joissa sopimusta ei lainkaan tehdä, rajoittuvat koskemaan vain sellaisia tapauksia, joissa puolisot eivät toimita omaisuuden ositusta kymmenen vuoden kuluessa avioliiton purkautumisesta lukien. Aniharvoin puolisot tulevat tekemään sopimuksen, jonka tarkoituksena on sopia lyhyemmästä kuin kymmenen vuoden määräajasta avio-oikeuden vanhentumiselle.

Työryhmän mietinnössä arvioidaan, että tällaisia sopimuksia tehtänee lain voimaantulon jälkeen vuosittain joitakin kymmeniä. Ennuste voi osua oikeaan, mutta se voi olla myös arvio yläkanttiin. Joka tapauksessa uuden rekisterin perustamisesta aiheutuu yhteiskunnalle kustannuksia. Vaikka niiden määrä arvioidaankin työryhmän ehdotuksessa pieneksi, kustannus on aina menoerä. Se voidaan osittain kattaa asiakkaalta perittävältä rekisteröintimaksulla, jota uudistuksen taloudellinen kokonaisvaikutus

on ennustettavasti suhteellisen neutraali. Uudistus ei aiheuta ennusteen mukaan valtion menojen eikä tulojen kasvua. Valittu toimintamalli vaikuttaa kustannusneutraalilta.

8. Lakien voimaantulo

Työryhmän ehdotus koskee kolme eri asiakokonaisuutta. Ensimmäinen niistä on avio-oikeuden vanhentuminen, toinen on vallinnanrajoitusten vanhentuminen ja kolmas on yhteisomistusolettaman vanhentuminen.

Vanhentumissääntelyn tarkoituksena ei ole tuottaa yllätyksiä. Työryhmä onkin ehdotuksessaan varannut puolisoilla mahdollisuuden ryhtyä toimiin osituksen toimittamiseen niissä tapauksissa, joissa puolisoiden avio-oikeus ei vielä olisi vanhentunut lain voimaan tullessa kymmenen vuoden säännön perusteella. Ehdotuksen mukaan avio-oikeus vanhentuu 10 vuoden kuluttua lainvoimaisen avioliiton purkamista koskevan päätöksen jälkeen, mutta kuitenkin aikaisintaan viisi vuotta lain voimaantulon jälkeen, jos puoliset eivät ole sopineet asiasta toisin. Tämä tarkoittaa sitä, että puolisoilla olisi ”ylimääräistä aikaa” lain voimaantulon jälkeen toimittaa omaisuuden ositus ”ikään kuin avio-oikeus ei olisi vanhentunut”, jos puoliset eivät ole sopineet asiasta toisin.

Edellä mainittu avio-oikeuden vanhentumista koskeva porrastettu sääntely ulottaa vaikutuksensa myös PK 18 luvun 1 §:n tulkintaan. Jos puoliset on ennen entisen puolison kuolemaa tuomittu yli 10 vuotta aikaisemmin avioeroon, entinen avioeropuoliso ei ole enää entisen puolisonsa kuolinpesän osakas. Mutta jos puoliset on tuomittu avioeroon esimerkiksi seitsemän vuotta ennen lakien voimaantuloa, entinen avio(ero)puoliso on kuolleen (entisen) puolison kuolinpesän osakas, sillä tällä tapauksessa avio(ero)puoliso voisi esittää vielä ositusvaateen entisen puolison kuolinpesälle viiden vuoden säännön perusteella. Säännöksen kaksivaiheinen voimaantulo voi aiheuttaa tulkintaongelmia (entisen) puolison kuolinpesän selvityksessä.

Jos puoliso on menettänyt oikeutensa vaatia omaisuuden ositusta sen vuoksi, että hänen on katsottava käyttäytymisellään osoittaneen, että hän on luopunut vaatimasta omaisuuden ositusta, kaksivaiheinen voimaantulosäännös ei tarjoa uutta määrääikää ositusvaateen esittämiselle. Viiden vuoden määrääikää koskeva säännös ei ole säännös menetetyn määrääjän palauttamisesta, vaan säännös, joka turvaa osituksen

toimittamismahdollisuuden, jos sitä ei ole menetetty ennen (entisen) aviopuolison kuolemaa.

Vallinnanrajoitusten vanhentumissääntely noudattaisi työryhmän ehdotuksen mukaan avio-oikeuden vanhentumissääntelyä vastaavalla tavalla. Tämä käytännössä johtaisi siihen, että lain voimaantulosta alkaisi juosta viiden vuoden aika, jolloin puoliso voisi vielä vedota vallinnanrajoitusten tarjoamaan suojaan. Toisaalta vallinnanrajoitukset vanhentuisivat riippumatta siitä, milloin avioliitto on purkautunut". Siten myös ennen avioliittolain vuonna 1988 voimaantullutta osittaisuudistusta tuomittiin avioeroon liittyvät vallinnanrajoitukset vanhentuisivat samalla tavalla kuin vallinnanrajoitukset, jotka liittyvät myöhemmin tuomittuun eroon. Vallinnanrajoitusjärjestelmät ennen vuotta 1988 ja sen jälkeen eroavat merkittävästi toisistaan sen vuoksi, että vanhassa järjestelmässä vallinnanrajoitukset olivat pääosin sidoksissa siihen, oliko omaisuus avio-oikeuden alaista vai ei. Nykyisessä järjestelmässä vallinnanrajoitukset ovat voimassa riippumatta siitä, onko omaisuus avio-oikeuden alaista vai ei. Tällä erolla ei kuitenkaan olisi merkitystä vallinnanrajoitusten vanhentumissääntelyn kanssa.

Perheoikeudellisen yhteisomistusolettaman vanhentumissääntely poikkeaa avio-oikeuden ja vallinnanrajoitusten vanhentumissääntelystä. Tämä poikkeava sääntely voi aiheuttaa tulkintaongelmia. Toisaalta edellä olen asettanut vastattavaksi kysymyksen siitä, onko perheoikeudellisen yhteisomistusolettaman vanhentumissääntely edes tarkoituksenmukaista samassa yhteydessä kun avio-oikeuden vanhentumisesta on tarkoitus säätää.

Helsingissä 11. päivänä helmikuuta 2024

Urpo Kangas

siviilioikeuden professori emeritus

Helsingin yliopisto

